

ja S. XIII; *artifell* 'artefacte', fi S. XIV; *atuell*, S. XIX si bé afirmen que ja n'hi ha un cas isolat en un doc. de l'any 1500 (data incerta).

Els exemples de *tifell* 'picarol, cascavell' en el segle XIII són de sentit clar i en textos importants. Quan es disposen a torturar el màrtir cremant-lo en la màquina ja preparada, el cap dels botxins donarà el senyal des de lluny als executors fent sonar una esquelleta o picarol: «quant eu sonaré lo *tifel*, vosautres rodats e axí lo foc s'encendrà» en les *VidesR*, 203v1.

Al mig dels llegats irrisoris o d'escàs valor que fa Cerverí de Girona en el seu sarcàstic *Testament*, als barons rics i puixants que, en lloc de protegir-lo, l'han entretingut amb promeses o paraules dolces: «a Vilamur la sella, e'l fre, sens cascavell: / mas Puigverd e Peralta no n'auran un clavell! / --- / e-N Garcia Romeu, e En Pere Cornell, / e:n Axemén d'Orrea, e-N Luna: no s'n'apell, / e vaja-se-n al Puig, cascú!... ab un tifflell!», v. 140: o sigui, si no n'esteu contents, no us en apelleu (per què em desempareu?) o bé aneu ben lluny a apellar-vos, a la Cort d'Amor del Puy, i si voleu, per consolar-vos, teniu..., aquí us deixo un cascavell a cada u.¹ Altrament segueix apareixent el mot en textos medievals posteriors: «l'asna aquella / --- / sens tragner / ni altra guarda, / sens bast, albarda, / collar, *tifells*, / sens cascavells / ---», JRoig (*Spill*, v. 13165, i veg. el comentari de Chabàs); «dubtava si era cantar de sigales / hu so de sanceros, *tifells* o esquelles» en la *Brama dels Llauradors* (AlcM).

Al costat d'aquesta es mantingué en terra valenciana una forma més plena, *atifells*, que hom hi defineix «enseres, trebejos»; i en tenim testimoni en una llegenda popular valenciana redactada per Josep M. Puig i Torralba: «el carnicer despachà al últim parroquià y se posà a guardar els *atifells* del seu ofici». ² Junt amb aquesta, continua en ús *tifells*, en refranys valencians: «guarda els teus *tifells* i apedaça'ls si es fan vells». En tot això hi ha, doncs, sentits més amplis, i alhora més vagues i d'objectes un poc més importants que el dels dos exs. de *tifell* del S. XIII.

Però el més curiós, i de forma més primitiva, el tenim ja en un *artifell* que apareix en Eiximenis. El nostre savi amic Marçal Olivari ens informa que figura en la part inèdita del *Terç del Crestià*, en el seu relat de la tràgica fi de la «bruixa» de Burgos, que l'illustre menoret va veure cremar de viu en viu amb «l'*artifell*» penjat al coll. Del context, ens diu, es dedueix que es tracta d'un artefacte d'ús eròtic, del qual aqueixa dona era acusada d'haver-se servit o d'haver aplicat.

Em sembla tractar-se d'un encreuament entre ARTEFACTUM i el ll. clàssic ARTICŪLUS, aquest sigui en un sentit particular de 'titillat excitador, a manera de tascó, de dit o cosa comparable', sigui en un de més general com 'articulació', 'aparell enginyós', etc.; producte de l'encreuament seria un *ARTIFICŪLUS 'estri en general', que sovint es concretaria en objectes petits ('picarol', 'esquellerinc de senyals', etc.), altres vegades restaria genèric o vague. El mot sembla haver

deixat algun rastre en altres terres, com Champagne *artifailles* f. pl. «objets sans valeur» (veg. nota de Ch. Bruneau, *Rom.* LIII, 243). En català *ARTIFICULUS passaria a **artifell* (*altamisa* < ARTEMISA, *algàlia* ERGALEION, *albir* ARBITRIUM, etc.), d'on els coneguts fenòmens de dissimilació (*atifell*) i deglutinació del suposat article aràbic (*tifell*).

No oblidó que M. Solà i Solé cregué haver trobat una etimologia aràbiga per a *tifell* 'estri' (*EstRaramon* II, 1950, 108), en una dada que figura en el diccionari aràbic de Freytag, *Dijsal* «gutturium»: seria, doncs, 'gerro d'aigua'; però ni això convé als sentits reals que hem vist a *tifell* o *artifell*, ni tenim en realitat cap base sòlida per admetre l'existència de tal mot aràbic.³

Pel que fa a *atuell*, s'aparta d'*atifell*, si no pel sentit, almenys per la forma de l'element intern *-if-*. *Atuell* en català és un mot de difusió molt recent: no el va registrar cap diccionari publicat en el S. XIX (manca encara en Bulbena, 1906-1913, Vogel, etc.) fins al *DAG.* (1915) i el *DOrt.* (1917), aquest amb definició «eina, recipient», aquell «recipient per a aigua, oli, etc.:' portaven una cortarola de vi o altres *atuells* per donar beure als pobres', S. XVII; eina», localitzant-lo a la «Plana de Vic», etc. Bé podem dir que no se'n troba cap il·lustració literària.⁴ Roig i Vilardell (*Monografies de Cat.*, c. 1890), el dona a l'article *Argentona* com a típic d'aquesta vila amb el sentit de recipient: «porta'm un *atuell* per a posar-hi fruita, un *atuell* per a posar-hi sorra». AlcM el localitza en comarques del Nord del Princ. per a un utensili d'ús casolà: a l'Empordà, Plana de Vic, Vallès i Pineda en especial el recipient de líquids, a Ribes, Olot, St. Feliu de G. i la Selva tant de líquids com de sòlids; a Valls, de més a més, en la frase *tenir bons atuells* 'tenir una dona els pits grossos'. Resta, però, algun sentit més general, semblant al de l'antic *atifell*, 'instrument agrícola', cast. *apero* a la Pobra de Lillet, 'els instruments de treball de la indústria tapera' a la Bisbal (Marx, *Termin. der Korkstopf.*, *RevDialRom.* VI, 1914, 26).

Les conjectures primeres sobre l'origen d'*atuell* són ben inconsistents. Amb raó despatxa Moll la de Marx AD *TABULELLUM 'al taulell' com a combinació inversemblant i fonèticament dolenta. Spitzer, *ZRPb.* XL (1920), 215, el relacionà ja amb *atifell* però deixant sense explicar el radical, car no serveix de gran cosa referir-se a un mot arag. *atularios*, *atularios* «ajuar» de data i extensió indeterminades;⁵ suggeria relacionar amb el ll. *tudicula* «moulin pour broyer les olives», derivat de *tudes* 'martell' (sota el pretext que Ant. Thomas li atribuï el significat de «cuillère à pot», a base de dubtoses combinacions etimològiques), però això no explica ni els significats ni la forma del nostre *atuell*. En fi Solà i Solé, en l'article citat, suposava que *atuell* vingués de l'àrab *ṭawīl* al qual atribueix, no se sap com, el sentit de 'mitjà', 'procediment': amb raó ho rebutja Moll perquè l'àrea de difusió del nostre *atuell* es troba en el Nord del Principat; però de nou comença perquè el mot aràbic no té el sentit